

РЕЦЕНЗІЯ

доктора педагогічних наук, професора,
професора кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
Кравченко Оксани Олексіївни
на дисертаційну роботу Поліщук Олени Романівни
«Формування соціально-психологічної готовності старшокласників до
вступу до закладів вищої освіти»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
зі спеціальності 231 Соціальна робота

1. Актуальність теми виконаної роботи та її зв'язок із галузевими науковими програмами.

Профорієнтаційна робота традиційно займає важливе місце в діяльності закладу освіти оскільки вона, з одного боку, забезпечує зв'язок системи освіти з економічною системою країни, з іншого, поєднує сьогодення учнів з їхнім майбутнім, саме тому середня освіта має не тільки забезпечувати предметну підготовку, а й створити сприятливі умови для професійного самовизначення учнів як важливої умови успішної соціалізації та соціального розвитку.

Згідно із затвердженою у 2008 році Постановою Кабінету Міністрів України «Концепції державної системи професійної орієнтації населення» професійна орієнтація населення визначається як науково обґрунтована система взаємопов'язаних економічних, соціальних, медичних, психологічних і педагогічних заходів, спрямованих на активізацію процесу професійного самовизначення та реалізації здатності особи до праці, виявлення її здібностей, інтересів, можливостей та інших чинників, що впливають на вибір професії або на зміну виду трудової діяльності. У її структурі виділені такі елементи: професійна інформація, професійна консультація, професійний відбір і професійна адаптація.

Зважаючи на це положення, професійна орієнтація в старшій школі визначається як система, яка забезпечує ефективне професійне самовизначення учнів з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей, бажань і можливостей та попиту ринку праці у фахівцях. Профорієнтація є безперервним процесом і здійснюється цілеспрямовано на всіх вікових етапах розвитку особистості починаючи з раннього дитинства, продовжуючись у старшому дошкільному, шкільному і післяшкільному віці.

Значний внесок у профорієнтаційну роботу в школі здійснюють практичні психологи і соціальні педагоги. Згідно даних Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи перші позиції серед звернень учнів (студентів) до практичних психологів обіймають проблеми, пов'язані з розвитком профорієнтаційної компетентності учнів: проблема самовдосконалення, розвитку власних здібностей і компетентностей (21,65%), проблема професійного самовизначення (12,47%). Щодо звернень до соціальних педагогів, то ці проблеми виявились також актуальними: проблема самовдосконалення, розвитку власних здібностей та компетентностей (22,84%),

проблема професійного самовизначення (11,20%). Саме тому важливим вважається питання підвищення ефективності професійної діяльності працівників психологічної служби у напрямку оволодіння ними сучасними технологіями профорієнтаційної роботи

З огляду на означене, дисертаційне дослідження О.Р. Поліщук є вмотивовано своєчасним, доцільним, а отже, актуальним.

2. Найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертації.

У результаті дослідження дисертанткою:

- здійснено узагальнення теоретичних та емпіричних результатів дослідження формування соціально-психологічної готовності старшокласників до вступу до закладів вищої освіти;

- розкрито структуру соціально-психологічної готовності, яка включає особистісно-цільовий, інформаційно-гностичний, рефлексивно-оцінюючий компоненти;

- обґрунтовано структурно-функціональну модель формування соціально-психологічної готовності старшокласників до вступу до закладів вищої освіти;

- розроблено та апробовано програму формування соціально-психологічної готовності старшокласників до вступу до закладів вищої освіти.

3. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Аналіз тексту дисертації О.Р. Поліщук та змісту публікацій дисертантки дають змогу стверджувати, що нею скрупульозно і добросовісно опрацьовано значний масив літератури (258 позицій, із яких 9 іноземних джерела), у результаті чого сформульовано власне бачення досліджуваної проблеми.

Зауважимо, що дисертаційна робота характеризується змістовністю та обґрунтованістю викладених позицій, демонструє культуру наукового мислення, уміння за допомогою застосування комплексу загальнонаукових та спеціальних методів синтезувати емпіричний та теоретичний рівні наукового дослідження, порушувати і розв'язувати наукові проблеми, аргументовано й переконливо викладати матеріал.

Усе вищезазначене дає підстави стверджувати, що наукові положення, висновки і рекомендації дисертаційного дослідження О.Р. Поліщук достатньо обґрунтовані й достовірні.

4. Значення для науки і практики отриманих автором результатів.

Дисертаційна робота О.Р. Поліщук містить нові, раніше не захищені наукові положення, а обґрунтовані результати в сукупності розв'язують актуальне наукове завдання.

Основні положення і результати дослідження *упроваджено* у практику роботи трьох ЗОШ та 3-х ЗВО України, що підтверджено відповідними довідками.

5. Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації.

Не викликає сумніву практична значущість пропонованого дослідження, позаяк фактологічний матеріал може стати основою для подальших наукових розвідок із соціальної роботи, а також при написанні навчальних посібників і підручників із профорієнтаційної роботи з учнівською молоддю. Матеріали дослідження можуть бути використані у роботі закладів освіти всіх рівнів; сприятимуть удосконаленню та урізноманітненню змісту, форм і методів профорієнтаційної роботи зі старшокласниками тощо.

6. Оцінка змісту дисертації, її завершеність загалом.

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до них, висновків до роботи, списку використаних джерел, додатків. Дослідження системно організоване: чітко окреслено його об'єкт, предмет і мету, сформульовано завдання, забезпечено відповідність завдань та висновків, які логічно випливають зі змісту основного тексту дисертації.

У першому розділі – *«Теоретичні засади соціально-психологічної готовності старшокласників до вступу до закладів вищої освіти»* – здійснено аналіз джерел дослідження, обґрунтовано методологію та уточнено категорійно-понятійний апарат досліджуваної проблеми.

Як позитивне слід відзначити, що соціально-психологічна готовність старшокласників до вибору професії авторкою розглядається з позицій міждисциплінарного підходу – з точки зору філософії, соціології, педагогіки, психології, а ключовим є соціально-педагогічний підхід, у відповідності до якого професійне самовизначення є складовою соціальності особистості.

Заслуговує на увагу авторське визначення понять: «професійна орієнтація» – як освітній під процес, який включає комплекс спеціальних заходів, метою яких є розвиток і формування у школярів ціннісно-мотиваційних основ професійного самовизначення, професійної ідентичності і самопізнання, універсальних надпрофесійних умінь та навичок (soft skills), які сприяють здійсненню оптимального вибору виду професійної діяльності (професії); «вибір професії» – як індивідуальний процес свідомого прийняття рішення щодо визначення області професійної діяльності, якою старшокласник планує оволодіти і довгий час займатися, враховуючи співвідношення особистих інтересів, особливостей і можливостей вимог професійної діяльності, соціально-економічних умов, розвитку техніки і технологій, існуючих потреб системи розподілу праці.

Основний фокус, саме унікальність роботи, що серед численних праць і досліджень – Оленою Романівною враховано зміни, що відбуваються на ринку праці, інформатизацію усіх сфер життя, а також необхідність спрямування сучасної профорієнтаційної роботи на формування комплексу м'яких навичок «soft skills».

У другому розділі – *«Оптимізація формування соціально-психологічної*

готовності старшокласників до вступу до закладів вищої освіти» – організовано та проведено експериментальне дослідження, а також розроблено структурно-функціональну модель формування соціально-психологічної готовності старшокласників до вступу до закладів вищої освіти.

Ця модель складається з цільового, теоретико-методологічного, організаційно-змістового, оцінювально-результативного блоків.

Заслуговують на увагу впроваджені форми роботи на підготовчому та формувальному етапі проведеного дослідження: анкетування для визначення сформованості уявлення про світ професій та самовизначення особистості (методики: «Карта інтересів» Б.О. Федоришина; Диференційно-діагностичний опитувальник Є. О. Клімова; Тест Дж. Голланда для визначення професійних типів особистості та ін.); та ін.

Авторкою обґрунтовано доведено, що профорієнтаційна робота є важливим аспектом професійної діяльності соціального працівника, соціального педагога, професійну підготовку до якої необхідно здійснювати під час навчання у закладі вищої освіти. Поряд з цим актуалізовано необхідність уведення у школах посади кар'єрного радника, який допомагатиме учням обирати професію.

У цьому контексті виокремлено форми профорієнтаційної взаємодії зі старшокласниками (анкетування та тестування старшокласників; профорієнтаційні опитування; профорієнтаційні ігри; консультації; індивідуальний супровід абітурієнта) та заходи профорієнтаційного напрямку (дні відкритих дверей; організація тематичних конкурсів; профільні гуртки; майстер-класи; тренінги, семінари; тематичні інтернет-конкурси; відкриті уроки тощо).

У третьому розділі – *«Експериментальна перевірка програми формування соціально-психологічної готовності старшокласників до вступу до закладів вищої освіти»* – розроблено та апробовано програму формування соціально-психологічної готовності старшокласників до вступу до ЗВО.

Позитивним є залучення всіх учасників освітнього процесу та зацікавлених осіб: вчителів, учнів, студентів, батьків; громадського самоврядування закладу; урядових установ; роботодавців та їх об'єднань; громадських організацій тощо.

Авторська програма побудована на наступних складових: наявність цілісної програми професійної орієнтації; врахування потреб кожної дитини; наявність кваліфікованих профорієнтаційних радників; зв'язок із закладами освіти наступних рівнів освіти; доступ до інформації щодо розвитку кар'єри та світу професій.

Слушно дисертанткою розведено професійні функції класних керівників, учителів-предметників, практичних психологів, соціальних педагогів та медичних працівників у здійсненні профорієнтаційної роботи серед старшокласників.

Схвальну оцінку заслуговує запропонована дисертанткою наочна структурно-функціональна модель формування соціально-психологічної готовності старшокласників до вступу до закладів вищої освіти.

Робота вдало доповнена таблицями, діаграмами, які унаочнюють теоретичний матеріал.

Додатки до роботи є інформативними і слугують вагомим науково-методичним підґрунтям для заглиблення у досліджувану проблему.

Дисертаційна робота О.Р. Поліщук за своїм змістом і формою є завершеним самостійним дослідженням.

7. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Загалом позитивно оцінюючи наукове і практичне значення отриманих дисертанткою результатів, відзначимо окремі дискусійні положення та висловимо деякі зауваження й побажання до змісту роботи:

1. З огляду на те, що мета дослідження подана у такій редакції: «на основі аналізу теорії та практики соціальної роботи розробити та експериментально перевірити програму формування соціально-психологічної готовності старшокласників до вступу до закладів вищої освіти», доцільно підсилити аналіз праць провідних вчених із соціальної роботи.

2. Поряд із ґрунтовним теоретичним обґрунтуванням проблеми дослідження вважаємо, що роботу підсилило б вивчення міжнародного досвіду профорієнтаційної роботи серед учнівської молоді з виокремленням рекомендацій для впровадження кращих зарубіжних практик у діяльність українських закладів освіти.

3. Серед переваг дисертаційного дослідження – виокремленні форми профорієнтаційної взаємодії зі старшокласниками (анкетування та тестування старшокласників; профорієнтаційні опитування; профорієнтаційні ігри; консультації; індивідуальний супровід абітурієнта). Водночас, вважаємо доцільним віднесення до таких форм – діяльність Центрів професійного самовизначення, які функціонують на базі закладів вищої освіти і сприяють здійсненню оптимальному вибору професії старшокласниками. Зокрема, таким прикладом є Центр професійного самовизначення та тренінгових технологій УДПУ імені Павла Тичини;

4. Засвідчуючи теоретичне і практичне значення результатів дисертаційного дослідження О.Р. Поліщук, вважаємо слушними і своєчасними запропоновані рекомендації для успішного проведення профорієнтаційної роботи. Разом з тим, на часі впровадження програми формування соціально-психологічної готовності старшокласників до вступу до ЗВО в умовах розвитку об'єднаних територіальних громад. Відтак, створення у громадах профорієнтаційних центрів або філій Центрів професійного самовизначення закладів вищої освіти, зокрема центру нашого університету доцільно рекомендувати, адже накопичений досвід дисертантки у цьому напрямку є суттєвий.

5. З огляду на актуальність теми та цінність матеріалів дисертаційного дослідження, доцільним є видання монографії, що уможливить широкий доступ наукової громадськості до їх вивчення.

Утім, висловлені зауваження та побажання не впливають на загальну позитивну оцінку рецензованої роботи і є швидше приводом для наукової дискусії та науково-методологічної рефлексії.

8. Повнота викладу основних результатів дисертації в наукових виданнях.

Основний зміст і результати дисертаційного дослідження висвітлено у 17 наукових працях (із них 14 – одноосібні), серед яких: 4 статті – у наукових фахових виданнях України, 1 публікація – у зарубіжному періодичному виданні. На основі аналізу змісту цих публікацій можна констатувати, що наукові положення, висновки та рекомендації, які було отримано в результаті проведеної роботи, у друкованих працях викладено достатньо повно.

9. Висновок.

Аналіз дисертації та опублікованих праць дає підстави для висновку про те, що дослідження Поліщук Олени Романівни «**Формування соціально-психологічної готовності старшокласників до вступу до закладів вищої освіти**» є завершеною, самостійно виконаною науковою працею, що має вагомим теоретичне і прикладне значення, заслуговує позитивної оцінки, відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 р. (zareєстрованого в Міністерстві юстиції України від 03 лютого 2017 р. за № 155/30023) та пп. 9–15 «Тимчасового порядку присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України «Про присудження ступеня доктора філософії» від 6 березня 2019 р. № 167 (назва Постанови із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 608 від 09.06.2021; із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 979 від 21.10.2020, № 608 від 09.06.2021), а її авторка – Поліщук Олена Романівна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 231 «Соціальна робота».

Рецензент –
доктор педагогічних наук,
професор, декан факультету
соціальної та психологічної освіти
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини

О. О. Кравченко

